

زندگی نامہ گوهرشاد بیگم بانو شاعر دری زبان

گوه‌رشاد بیگم دختر امیر غیاث الدین ترخان است که یکی از امرای عهد تیموری بوده و در جنگ‌های بزرگی شرکت داشته و چنگیزخان او را «ترخان» کرده بود. ترخان یا آغاجی یا آغجی، عنوان منصب خاصی در دستگاه امرای ماوراءالنهر و خراسان بوده است که صاحب این منصب، واسطه میان سلطان و رعیت بوده است. مادر گوه‌رشاد بیگم بانو خان زاده بیگم است که در ماه رجب سال ۸۱۴ هـ.ق وفات کرده و در جوار مرقد مطهر امام رضا (علیه‌السلام) مدفون گردیده است.

گوه‌رشاد در سال ۷۸۰ هـ.ق دیده به جهان گشود؛ او از زمره زنان ادب دوست، هنرپرور و خیر در زمان خویش بود. به تاریخ و ادبیات علاقمند بود و به دلیل تمکن مالی و انصاف بسیار خیر و نیکوکار بود. همسر او شاه‌رخ میرزای تیموری بود که در چهاردهم ربیع الثانی سال ۷۷۹ هـ.ق متولد و در سال ۸۵۰ هـ.ق درگذشت و جنازه اش را به هرات حمل نمودند و در مدرسه گوه‌رشاد آغا دفن گردید. سلطنت شاه‌رخ ۴۳ سال بوده است. از آن روی که گوه‌رشاد دوستدار لقب بود، مهری هروی شاعره نامدار قرن نهم را مصاحب و ندیمه خود ساخت. وی علاوه بر همسر، مشاور و همدم شاه‌رخ میرزا نیز بود و در بسیاری از تصمیمات مهم کشوری شاه‌رخ از وجود وی بهره می‌برد.

نمونه از شعر گوه‌رشاد بیگم:

ندیدم آن دو رخ اکنون دو ماهست
ولی مهرش بسی در جان ما هست
غلام روی او شد بایسنقر
غلام روی خوبان پادشاهست

گوه‌رشاد؛ پرورش دهنده دو فرزند هنرمند

این بانوی محترمه دارای دو پسر بوده است: یکی به نام میرزا ابراهیم یا ابراهیم سلطان که در ماه شوال ۷۹۶ هـ.ق متولد و در ماه شوال سال ۸۳۷ هـ.ق وفات یافت و پسر دیگر وی به نام میرزا بایسنقر بود که در سال ۸۰۲ هـ.ق متولد و در سال ۸۳۷ هـ.ق درگذشت. هر دو پسر گوه‌رشاد بیگم؛ هنرمند در زمینه خط و دیگر کمالات ممتاز بوده اند. میرزا بایسنقر خوش طبع و هنرپرور بود و در خط ثلث سرآمد دیگر خطاطان زمان خویش بود کتیبیه پیش طاق مسجد گوه‌رشاد به خط ثلث از هنرهای بایسنقر است که به دست خود او نگاشته شده است. همچنین بزرگترین قرآن موجود که طول هر صفحه آن دو زرع و نیم است از جمله آثار ارزنده اوست که هم اکنون برخی صفحات آن در آستان قدس رضوی و کتابخانه آقای علی اصغر مهدوی در تهران موجود است. میرزا بایسنقر دوستدار و بانی زیباترین مکتب کتابسازی در ایران بوده است و در زمان خویش نسخه‌های نفیس و زیبا بسیار نوشته و به تصویر کشیده است. همچنین به جهت علاقه خاصی که به هنر نشان می‌داد هنرمندان بسیاری را حمایت می‌کرد و گرد هم می‌آورد. میرزا ابراهیم هم مانند برادرش؛ فاضل و هنرمند بود و هم اکنون قرآنی به خط نسخ بسیار عالی از وی در موزه کتابخانه آستان قدس رضوی موجود است. و کتیبیه‌های بسیاری به خط میرزا ابراهیم در شیراز وجود دارد که از جمله دارالصفاء و دارالایتمام و کتیبیه موجود در عمارت بقعه ظهیری است. همچنین میرزا

ابراهیم با رنج بسیاری کلیه مصالح و زندگی تیمور را به فارسی و ترک جمع آوری و مقایسه و تدوین کرد و تحویل شرف الدین علی یزدی داد

اقدامات گوهرشاد بیگم

گوهرشاد بیگم آثار و ابنیه زیادی از خود بر جای گذاشت که می توان از مسجد جامع، مدرسه و خانقاه شهر هرات و مسجدی نیز در جنب مرقد امام رضا (علیه السلام) نام برد. که این دو مسجد به نام خود وی به مسجد گوهرشاد معروفند و از شاهکارهای هنر و معماری و کاشیکاری قرن نهم هجری به شمار می رود. همچنین آثار ارزنده ای در حرم امام رضا (علیه السلام) و اطراف آن پدید آورد. از جمله دو رواق «دارالحفاظ» و «دارالسیاده» را بنا کرد که معمار این دو رواق و دو مسجد در هرات و مشهد قوام الدین شیرازی بود. مدرسه و خانقاهی که گوهرشاد دستور احداث آن را صادر کرد محلی بود برای تحصیل علمای برجسته ای چون مسعود شروانی، متوفی به سال ۹۰۵ هـ.ق که از بزرگترین علمای خراسان و همچنین خواجه عبدالرحمن اوحد بود. آغاز احداث بنای این مدرسه کم نظیر در سال ۸۲۰ هـ.ق بوده است که در کنار آن کتابخانه و بیمارستان توسط گروهی از معماران برجسته به ریاست استاد قوام الدین شیرازی احداث شده است و خطاطان معروفی همچون جعفر جلال هروی خطوط کتیبه های آن را تذهیب و تزئین نموده اند

مسجد گوهرشاد

گوهرشاد، ۳۲ ساله بود که هوای زیارت مشهد به دلش افتاد و نذر کرده بود گردنبنند الماس نشانش را خرج مسجدی کند که در سایه امام رضا (علیه السلام) نفس بکشد و این گردنبنند را به بازرگانی ایرانی فروخت و هزینه ساخت را از دارایی خود فراهم ساخت و چند هفته بعد کلنگ مسجد درست در ضلع جنوبی حرم علی بن موسی الرضا (علیه السلام) به زمین خورد. این مسجد در سال ۸۲۱ هـ.ق در زمینی به مساحت ۸۷۹۸ مترمربع ساخته شد و دارای یک گنبد فیروزه‌ای بزرگ، یک صحن، چهار ایوان و هفت شبستان بزرگ می باشد. ایوان طرف قبله این مسجد معروف به ایوان مقصوره است. گوهرشاد برای ساخت این مسجد؛ قوام الدین شیرازی سرشناس ترین معمار ایرانی را استخدام کرد و قوام الدین هم حاصل سال ها تجربه و دانش خود را در بند این مسجد به یادگار گذاشت تا نظم و تقارن و ظرافت این بنا را تا ۶ قرن بعد هم به رخ بکشد. اسم گوهرشاد در دو محل با کاشی معرق نگاشته شده است. یکی در قسمت بالای در نقره ای که به دارالسیاده (ایوان شمالی مسجد گوهرشاد) می رود و دیگری بر کتیبه ایوان مقصوره که به خط زیبای میرزا بایسنقر می باشد. در قسمت وسط نیز کتیبه ای به نام محمدرضا امامی وجود دارد. سبک معماری این بنا به شیوه آذری است. طاق های گنبدی شکل، مناره های بلند و گنبد های بزرگ مسجد با ویژگی و تزئینات خاص و منحصر به فرد که ردپایی از سبک مقرنس دارند در کنار نقوش و خطوط دیواری بر روی زمینه گچی و معرق کاری شیوه های معماری ایران - اسلامی را در عصر تیموری ها نشان می دهند. گوهرشاد کتابخانه ای عمومی دارد که با بیش از ۳۴ زبان رایج دنیا پر شده که حدود ۳۲ هزار نسخه از کتاب های این کتابخانه خطی هزار نسخه عکس و بقیه چاپی هستند. البته این کتابخانه اصلی مسجد نیست و کتابخانه قدیمی که سابقه تأسیس آن به سال ۶۱۸ هـ.ق می رسد ضلع شرقی صحن امام خمینی است .

موقوفات گوهرشاد بیگم

بانو گوهرشاد بیگم موقوفات بسیاری پس از ساخت مسجد داشت که از جمله موقوفات ایشان:

۱- از مجموع درآمد رقبات، یک عشر، حق التولیه متولی

۲- یک عشر دیگر برای کارکنان و ضابطان و عمال و معمار

۳- مابقی درآمد صرف عمران و آبادی مسجد گوهرشاد گردد.

پس از تنظیم وقفنامه مهد علیا گوهرشاد گروهی از خیرخواهان بر این مسجد نیز املاکی را وقف کرده اند.

گوهرشاد بیگم در روز نهم رمضان سال ۸۶۱ ه.ق در سن ۸۱ سالگی بر اثر وسوسه جمعی به دستور میرزا سلطان ابوسعید تیموری برادرزاده شاهرخ در هرات به قتل رسید و پیکرش را در مدرسه گوهرشاد که خود آن را ساخته بود در کنار شوهرش به خاک سپردند. با مطالعه زندگینامه گوهرشاد در می یابیم که وی زنی خردمند و در حسن تدبیر و سیاست والامقام بود. شاید برای عده ای هضم این نکته که در دوران تیموری زنی با چنین قدرت و کیاست وجود داشته است کمی دشوار باشد ولی زنان ایرانی ثابت کرده اند که از زمان های دور آوازه خردمندی و لیاقتمندی آنان حتی در کارهای جمعی همچون کشور داری زبانزد جهانیان بوده است. پس حال که شرایط و امکانات ترقی و پیشرفت بیش از گذشته بر ایمان مهیاست چه خوبست بیش از پیش سعی در اثبات توانمندی های خویش کنیم باشد که الگوی ارزشمندی برای نسل های بعد باشیم

